

ВИХОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ. ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

УДК 37.017

Світлана КИРИЛЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
начальник відділу інноваційної діяльності
та дослідно-експериментальної роботи
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», м. Київ

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ У ВИХОВАННІ: ПОШУКИ, РЕСУРСНЕ ТА НАВЧАЛЬНО- МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті розкрито сутність сучасної філософії освіти, викликів Нової української школи у вихованні особистості дитини на основі ключових компетентностей. Основну увагу приділено визначенню та трактуванню основних положень Закону України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа», Програми «Нова українська школа у поступі до цінностей» щодо компетентного навчання. Окреслено ціннісне ставлення та практичну значущість ключових компетентностей, що забезпечують можливість усебічного розвитку дитини й урахування яких є надзвичайно важливим у педагогічній діяльності вчителя, пріоритетів у вихованні компетентної особистості, а також ефективних шляхів організації освітнього процесу в умовах реалізації ідей Нової української школи.

Ключові слова: компетентнісне навчання, компетентність, виховання компетентної особистості, компетентнісний потенціал, готовність педагога до інноваційної діяльності, професіоналізм, комунікативність.

В статті раскрыта суцність сучасной філософії образования, вызовов Новой украинской школы в воспитании личности ребенка на основе ключевых компетенций. Основное внимание уделено определению и трактовке основных положений Закона Украины «Об образовании», Концепции «Новая украинская школа», Программы «Новая украинская школа в развитии к ценностям» по компетентностному обучению. Определены ценностное отношение и практическая значимость ключевых компетенций, обеспечивающих возможность всестороннего развития ребенка и учет которых является чрезвычайно важным в педагогической деятельности учителя, приоритеты в воспитании компетентной личности, а также эффективные пути организации образовательного процесса в условиях реализации идей Новой украинской школы.

Ключевые слова: компетентностное обучение, компетентность, воспитание компетентной личности, компетентностный потенциал, готовность педагога к инновационной деятельности, профессионализм, коммуникативность.

The article reveals the essence of the modern philosophy of education, the challenges of the New Ukrainian school in educating the child's personality on the basis of key competencies, considerable attention is given to defining and interpreting the main provisions of the Law of Ukraine «On Education», the New Ukrainian School Concept, the New Ukrainian School in Movement to Values. The value relationship and the practical importance of key competencies that provide the opportunity for the full development of the child, the use of which is extremely important in the teacher's teaching activities, are analyzed. The issues of determining priorities in the education of a competence personality, effective ways of organizing the educational process in the context of the implementation of the ideas of the New Ukrainian School are considered.

It has been considered the main guidelines of competence development of the student's personality, which can be creatively filled with concrete content taking into account the peculiarities of the functioning of the institution of education, age and individual capabilities of students, and other actual social challenges.

The main (key) competencies in the new state standards of primary education are pointed out and clearly grounded. When the current stage of reforming the main directions of pedagogical education causes the need to change the content and structure of organizational and methodological support, the search for innovative approaches, active forms and methods of training aimed at the formation of a creative person.

A rethinking of the essence of the concept of «competence» - a dynamic combination of knowledge, skills,

skills, ways of thinking views, values, other personal qualities, which determines the ability of a person to successfully socialize, conduct professional or further educational activities.

Key words: *competence-based training, competence, education of a competence personality, competence potential, teacher's readiness for innovative activity, professionalism, communication.*

Постановка проблеми. Розбудова національної системи освіти в Україні, її докорінне реформування спрямовані на вирішення проблем, що зумовлюють необхідність відтворення та розвитку інтелектуального й духовного потенціалу нації, виходу вітчизняної науки, техніки, культури на світовий рівень. Тому надзвичайно гостро постає сьогодні проблема виховання дитини, особистості, здатної критично мислити, працювати в команді, творити й щасливо жити.

Нова філософія освіти розглядає особистість дитини як найвищу цінність суспільного життя. Сучасний зміст виховання в Україні передбачає науково обгрунтовану систему загальнокультурних і національних цінностей та відповідну сукупність соціальних якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва, самої себе [10].

Сучасна освіта повинна мати випереджувальний характер, бути гнучкою, відкритою системою, забезпечувати можливості для духовного, інтелектуального, фізичного, соціального, морального розвитку всіх громадян України, а її перетворювальна роль має бути спрямована на формування суспільства, яке постійно навчається. Концепцією Нової української школи закладено курс на підвищення якості середньої освіти, що зумовлює виникнення нових вимог до оптимізації навчання.

Загальна соціокультурна ситуація, виклики щодо збереження цілісності й державності України, військова загроза, завдання консолідації суспільства, реформування системи освіти визначають нагальність підвищення уваги до виховного потенціалу освітнього середовища та допомоги школі в організації виховного процесу на основі інтеграції виховних зусиль суспільства, зокрема й громади, а також до виховання базових соціальних цінностей суспільства і малих груп, соціально-значущих якостей особистості, її компетентності й готовності до вияву відповідальної громадянської позиції та патріотизму.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукових досліджень вітчизняних учених (І. Бех, В. Вітюк, І. Дичківська, В. Моляко, І. Підласий, Ю. Руденко, Б. Сазонов, І. Янчук та ін.) щодо даної проблематики свідчить про актуальність дослідження із питань реформаційних процесів у вихованні учнівської молоді в умовах викликів Нової української школи, готовності педагогів до інноваційної діяльності та змін.

Мета статті – теоретично обгрунтувати сучасні виклики Нової української школи щодо виховання, пошуків ресурсного та навчально-методичного забезпечення, а також професійного розвитку вчителів в умовах змін.

Виклад основного матеріалу. Складність сучасних виховних проблем, вважає І. Бех, потребує комплексного підходу щодо їх розв'язання та розвитку соціально-педагогічної парадигми виховання. Основою нової парадигми, а отже, й основою виховання виступають особистість дитини, визнання її найвищою цінністю, орієнтація педагога на гуманні, демократичні

принципи спільної з дитиною життєдіяльності, генерація стратегії суб'єкт-суб'єктної взаємодії [1].

За дорученням Міністерства освіти і науки України науковці Інституту проблем виховання НАПН України, наукові працівники ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» під керівництвом академіка, доктора психологічних наук І. Бега розробили Програму «Нова українська школа у поступі до цінностей», завдання якої – допомогти освітянам осмислити сучасні виклики виховання та його головні засади, базові моральні цінності сучасного виховання, з обов'язковим урахуванням вікових особливостей учнів.

Нова парадигма виховання полягає в розумінні дитини як суб'єкта і мети виховання, орієнтує на усвідомлення виховання як соціально-педагогічного явища, на підвищення виховного потенціалу освітнього середовища та проектування цілісного виховного простору. Превентивними заходами у роботі з дітьми визначаються: приділення особливої уваги формуванню ідентичності, основ духовності особистості, культури мислення і культури поведінки, профілактиці шкідливих звичок, ризикованої, девіантної та кримінальної поведінки, жорстокості й насилля (булінгу) в учнівському середовищі, різних видів залежностей.

Закон України «Про освіту» – важливий крок освітньої реформи, що регулює суспільні відносини та визначає її головний зміст. «Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [4]. Вищезначений Закон не лише містить ряд термінів (як нових, так і вже відомих), а й передбачає їх правильне застосування (як і будь-якої термінології), гарантуючи чітке розуміння та коректну передачу інформації, зокрема:

- *автономія* – право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності відповідно до прийнятих рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що проводиться в порядку та межах, визначених законом;

- *виховання* – цілеспрямована діяльність, яка здійснюється в системі освіти, орієнтована на створення умов для розвитку духовності зростаючої особистості на основі загальнолюдських і національних цінностей, надання допомоги в життєвому самовизначенні, громадянській та професійній компетентності й цілісній самореалізації.

Метою виховання є розвиток духовно-моральної особистості, здатної бути повноцінним суб'єктом суспільно значущих соціальних взаємин.

Нормативною базою в організації виховного процесу є насамперед: *Конституція України; Конвенція про права дитини* (ратифікована Постановою Верховної Ради від 27.02.91 № 789-ХІІ); *Закони України: «Про освіту»* від 05.09.2017 № 2145-VIII; «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III; «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV; «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 № 1629-IV; «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» від 06.07.2010 № 2442-VI; «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI та ін.

У Рекомендаціях Європейського парламенту та Ради (ЄС) «Про освітні компетенції для навчання протягом життя», схвалених 18 грудня 2006 року, визначено та чітко обґрунтовано основні (ключові) компетенції в нових державних стандартах початкової освіти. Це, зокрема, ті «знання та вміння, що необхідні всім громадянам для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які можуть забезпечити життєвий успіх молоді у суспільстві» [6].

Головна ідея Нової української школи – *компетентнісне навчання*, яке передбачає, що учні не просто будуть набувати знання, а вчитимуться використовувати їх на практиці й опановуватимуть навички.

У Законі України «Про освіту» зазначається, що «компетентність» – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатності особи успішно соціалізуватися, проводити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. Тобто, формується ядро знань, на яке накладатимуться вміння, як користуватися цими знаннями, цінності та навички, що знадобляться випускникам української школи у професійному та приватному житті [3].

Концепція «Нова українська школа» пропонує виховний компонент змісту компетентностей, визначених у Законі України «Про освіту». Закладені основні орієнтири компетентнісного виховання особистості учня можуть творчо наповнюватися конкретним змістом з урахуванням особливостей функціонування закладу освіти, вікових та індивідуальних можливостей учнів, інших актуальних соціальних викликів.

Усі основні компетенції вважаються однаково важливими, оскільки кожна з них допомагає успішному життю в суспільстві, що будеться на знаннях. Вони дають змогу усунути суперечності між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач:

- уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості;
- аналізувати і пояснювати причини та наслідки подій, вчинків, явищ;
- створювати тексти, проекти тощо;
- висловлювати ставлення до подій, вчинків (як власних, так і тих, хто нас оточує);
- брати участь у колективних справах;
- оцінювати вчинки, різні моделі поведінки та ін.

Пріоритети у вихованні компетентної особистості визначаються відповідно до актуальних завдань і перспектив розвитку українського суспільства, позитивної соціалізації особистості та з урахуванням вікових можливостей учнів і специфіки організації виховного процесу в закладі освіти; пов'язуються з реалізацією прав та обов'язків учасників виховного процесу як активних членів громадянського суспільства.

Стосовно виховного процесу (за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти), то під компетентністю ми розуміємо готовність і здатність особистості чинити морально на основі цінностей, світоглядних орієнтирів, етикету, зокрема: усвідомлювати необхідність моральної поведінки, розуміти причинно-наслідкові зв'язки своїх дій, уміти обґрунтовувати й цивілізовано відстоювати власну позицію, приймати зважені моральні рішення, виявляти відповідальність, брати на себе обов'язки та протистояти аморальним впливам [3].

Компетентнісний потенціал забезпечує можливість усебічного розвитку особистості дитини на основі ключових компетентностей, визначених у Програмі «Нова українська школа у поступі до цінностей» та Концепції «Нова українська школа»:

Спілкування державною (а в разі відмінності – рідною) мовою – це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів); здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час; усвідомлення ролі ефективного спілкування.

Ціннісне ставлення: усвідомлення ролі рідної (державної) мови як механізму національної та етнічної самоідентифікації, збереження світового мовного різноманіття, способу збереження культурних традицій і стратегій, аудіо- та візуалізацію культурного різноманіття свого народу; любов до української мови; усвідомлення ролі української мови в особистому житті, а також у житті нації і держави; спілкування українською мовою у школі та поза нею.

Практична здатність: розуміти українську мову; послуговуватися державною мовою в різноманітних життєвих ситуаціях та дотримуватися мовного етикету; застосовувати різноманітні комунікативні стратегії залежно від мети спілкування; чітко формулювати думки, дискутувати, наводити аргументи, відстоювати власну позицію; вміти правильно використовувати термінологічний апарат, спілкуватися у ході початково-пізнавальної діяльності; розв'язувати конфлікти за допомогою спілкування; популяризувати ідеї гуманізму, добра та краси; протистояти засміченості мови, лайливим словам.

Інформаційно-цифрова компетентність – передбачає впевнене й водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією під час навчання, в соціумі та особистому спілкуванні; інформаційна й медіаграмотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

Ціннісне ставлення: здійснення пошукової діяльності та виконання задач за алгоритмом; уміння працювати з різними інтернет-ресурсами; розпізнавання достовірних і недостовірних джерел інформації; протистояння інтернет-агресії, інтернет-булінгу тощо.

Практична здатність: уміння використовувати різні способи пошуку корисної інформації у довідкових джерелах (зокрема, за допомогою інформаційно-комунікативних технологій), критично мислити в процесі збору та обробки інформації; дотримуватися етикету; критично відбирати інтернет-інформацію; дотримуватися правил безпеки в інтернет-мережі та здатність протистояти Інтернет-ризикам і маніпулятивним технологіям у засобах масової інформації (ЗМІ) та рекламі, соціальних мережах, комп'ютерних іграх.

Уміння вчитися впродовж життя – здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових умінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати власну навчальну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

Ціннісне ставлення: визначення мети та цілей власного життя і діяльності, планування й організація життя; визначення близьких, середніх і далеких перспектив, розроблення стратегії життя; вміння працювати самостійно і в команді, користуватися різними джерелами інформації; розширення знань своєї та емоційної сфери, власного уявлення про життя; застосування різних поведінкових і комунікативних стратегій відповідно до мети діяльності та конкретної ситуації.

Практична здатність: уміння моделювати власний освітній розвиток, аналізувати, контролювати, корегувати й оцінювати результати освітньої діяльності; прагнути оволодіти новими знаннями та навичками; готовність удосконалювати свої моральні та морально-вольові якості й навички поведінки впродовж життя; розуміти необхідність роботи над собою.

Ініціативність і підприємливість – уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави; здатність до підприємницького ризику.

Ціннісне ставлення: аналіз життєвих ситуацій; презентування власної ідеї та ініціативи; формулювання власних пропозицій, рішень; виявлення лідерських якостей; усвідомлення ціннісного змісту грошей, праці та рівності прав людей, праці батьків; засудження споживачього способу життя та трудової експлуатації дітей.

Практична здатність: готовність брати відповідальність за себе та інших; розвивати моральні якості для успішної професійної кар'єри; брати участь у шкільних заходах, волонтерській діяльності, трудових десантах і благодійних акціях.

Соціальна та громадянська компетентності – передбачають наявність усіх форм поведінки, необхідних для ефективної й конструктивної участі у громадському житті, вміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів.

Ціннісне ставлення: усвідомлення змісту понять «громадянин», «патріотизм», «військово-патріотичне виховання», «готовність до захисту Вітчизни» як важливих складників життєдіяльності людини; усвідомлення конституційного обов'язку щодо громадянських прав та захисту суверенітету і територіальної цілісності України; бажання брати участь у різних формах позакласної та позашкільної роботи військово-патріотичного спрямування; участь у шкільному самоврядуванні та дитячих громадських об'єднаннях.

Практична здатність: володіти навичками допомоги, самопомоги, захисту та виживання в складних умовах; готовність захищати Батьківщину; дотримуватися конституційних норм, повага до державних символів, законів України; гуманно ставитися до інших людей, бути здатним до альтруїзму, співчуття, емпатії; цінувати і поважати гідність кожної людини, свободу інших, право на вибір та власну думку.

Обізнаність та самовираження у сфері культури – здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття завдяки мистецтву; глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

Ціннісне ставлення: ідентифікація себе як представника певної культури; визначення ролі та місця української культури в загальноєвропейському і світовому контекстах; використання культурного досвіду в життєвих ситуаціях; долучення до творчості, висловлюючи власні ідеї, опираючись на досвід і почуття та використовуючи відповідні зображувально-виражальні засоби.

Практична здатність: поцінювати культурні здобутки людства та інтерес до них; бути відкритим до культурного діалогу; потреба у творчій діяльності, яка б відповідала здібностям і нахилам.

Екологічна грамотність і здоровий спосіб життя – уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

Ціннісне ставлення: усвідомлення природи як джерела свідомості та духовності; усвідомлення людини як частини і результату еволюції природи; усвідомлення діяльності людини й її потреб як чинника руйнування довкілля; формування ставлення до природи як універсальної цінності; визнання за об'єктами природи права на існування незалежно від принесеної користі; усвідомлення значущості здорового способу життя, фізичної підготовки та фізичного розвитку для повноцінного життя людини.

Практична здатність: уміння виокремлювати екологічний контекст будь-якого виду діяльності; формувати практичні навички екологічно безпечної поведінки (уміти обирати діяльність, що не наносить шкоди природі); застосовувати позитивні надбання народних традицій та етнічної культури у ставленні до природи й побутової діяльності.

Усі представлені вище компетентності однаково важливі й взаємопов'язані. Кожну із них діти набуватимуть послідовно, поступово у ході вивчення різних предметів на всіх етапах освіти. Спільними для всіх компетентностей є: *уміння читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; уміння критично мислити; здатність логічно обґрунтовувати свою позицію; ініціативність; творчість; уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект; здатність до співпраці в команді.*

Сучасний етап реформування основних напрямів педагогічної освіти зумовлює необхідність зміни змісту освіти й структури організаційно-методичного забезпечення, пошуку інноваційних підходів, активних форм і методів навчання, спрямованих на формування творчої особистості фахівця з високим рівнем компетентності в умовах неперервної освіти [2].

Ефективність функціонування системи освіти значною мірою залежить від кваліфікації педагогічних кадрів, а одним зі стратегічних завдань на етапі модернізації освіти України є забезпечення якості підготовки вчителів на рівні міжнародних стандартів. Розв'язання цього завдання можливе лише за умови зміни педагогічних методик та впровадження інноваційних технологій навчання. При цьому на особливу увагу заслуговують питання інноваційної діяльності, творчого пошуку закладів загальної середньої освіти, готових до впровадження змін.

Ефективність формування готовності педагога до інноваційної діяльності визначається такими показниками:

- спрямованість педагогічних працівників на інновації у навчанні й вихованні;
- орієнтація методичних структур на забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку педагога-новатора;
- вироблення на цій основі нетрадиційних форм і методів методичної роботи;
- зростання педагогічної майстерності вчителів.

Кожен педагог закладу загальної середньої освіти здійснює виховну діяльність, що потребує від людини, яка обрала педагогічну професію, особливих якостей. До базових якостей педагога як суб'єкта і організатора виховного процесу в закладах освіти відносять: *професіоналізм, інформативну грамотність, широкій світогляд, педагогічну творчість, відкритість до нового, володіння інтерактивними методами, мобільність, комунікативність, критичне мислення, емоційну врівноваженість, особистісну гнучкість, здатність до самоаналізу та самоконтролю.*

Педагог своєчасно реагує на виклики часу, глибоко розуміє закономірності становлення та розвитку особистості дитини, не відстає від її уподобань та цінностей, здатний до діалогу та визнає дитину як рівноправного суб'єкта освітнього процесу.

Сучасний учитель – це носій загальнолюдських культурних цінностей, глибоких і різноманітних знань, високих моральних якостей, патріот своєї держави, займає активну громадянську позицію з урахуванням демократичних засад та принципів; визначає вищою цінністю кожну людину, поважає її честь і гідність, права і свободи, зазначені в Конституції України; формує безпечне освітнє середовище, вмє знаходити порозуміння серед учасників освітнього процесу та неухильно дотримується принципу рівності.

Висновки. Успішна педагогічна діяльність, вплив педагога на учня залежить від його авторитету. Чим вищий авторитет учителя, тим важливішими будуть для учнів цінності й компетентності, які він передає своїм вихованцям. Педагог спрямовує авторитет своєї професії та свого професійного співтовариства на захист загальнолюдських цінностей та принципів. Оскільки освіта стосується життя та успіху людини в суспільстві, її фізичного, психічного і духовного здоров'я, базові якості педагога як суб'єкта і організатора виховного процесу й дотримання ним норм моралі й професійної етики мають особливе значення.

Викликами для сучасних освітян є постійне ускладнення змісту освіти, гарантування високого рівня державних освітніх стандартів, вирішення проблем виховання, безперервне оволодіння прогресив-

ними технологіями навчання і виховання, що вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок, що передбачає раціональне використання інформаційних технологій в освітньому процесі, високу результативність у засвоєнні матеріалу, формування вмінь учнів, мотивів навчання, гуманні відносини між дітьми, вміння співпрацювати. Досягнення реформи в освітній галузі України стануть позитивною, результативною, прогресивною тенденцією в успішній реалізації ідей Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (Програмно-виховний контекст) / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – Київ, 2014. – 40 с.
2. Вітюк В. В. Готовність педагогів до уміння в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» / В. В. Вітюк // Педагогічний пошук. – 2017. – № 2 (94). – С. 3–6.
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-УІІ [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 24.02.2019).
4. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. URL: novaschkola@mon.gov.ua (дата звернення: 24.02.2019).
5. Мистецтво життєтворчості особистості : наук.-метод. посіб. : у 2 ч. Ч. 1. Теорія і технологія життєтворчості / ред. рада : В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін. – К, 1997. – 392 с.
6. Програма «Нова українська школа у поступі до цінностей». – К., 2018. – 40 с.
7. Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи від 18.12.2016 [Електронний ресурс]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975 (дата звернення: 20.02.2019).
8. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Ю. Руденко. – К. : Вид.-во ім. О. Теліги, 2003.
9. Указ Президента України «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки» від 13.10.2015 № 580/2015 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494> (дата звернення: 20.02.2019).
10. Янчук І. Виховуємо патріотів. Організація національно-патріотичного виховання учнів / І. Янчук // Директор школи. – 2017. – № 5–6 (797–798). – С. 30–31.

Дата надходження до редакції: 04.03.2019 р.